

Anders Åman: *Sigurd Curman: Riksantikvarie – ett porträtt*, Svenska lärde, Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien, Atlantis, Stockholm, 2008, 284 s., ISBN 978-91-7353-220-4.

I *Sigurd Curman: Riksantikvarie – ett porträtt* tecknar den nyligen bortgångne Anders Åman en bild av den person som till stor del format grundvalen för den kulturmiljövård som vi har idag. Åman är mest känd för de övergripande verken *Om den offentliga vården* och *Arkitektur och ideologi i Stalintidens Östeuropa*. I den nu aktuella boken visar författaren att han även behärskar biografigenren.

Boken utges av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien och ingår i serien Svenska lärde. Boken har ett kronologiskt men även tematiskt upplägg och det är en disposition som i stort sett fungerar bra. Avstampet görs i barndomen, därefter beskrivs Curmans studiegång och karriär. Ambitionen är ett porträtt i helfigur, men boken skildrar i första hand en yrkesman, i mindre uträkning privatpersonen Sigurd Curman. Det är arkitektrollen som ges mest utrymme, men även den forskarinsats som gjordes i form av utförliga undersökningar inför en restaurering och i samband med de stora dokumentationsprojekten, framför allt Sveriges Kyrkor, lyfts fram. Ämbetsmannagärningen beskrivs däremot inte lika ingående.

Curmans arkiv i ATA har varit den viktigaste utgångspunkten för arbetet, notförteckningen gör det möjligt att återvända till källorna. Bilderna är utvalda med omsorg och de betyder mycket för framställningen, många av dem analyseras för att ge tidsfärg och en känsla av närhet till de personer som avbildas. Åman skriver medryckande och han förmår skriva enkelt även om svåra sammanhang. Därför kan boken finna läsare även utanför den närmaste kretsen.

Sigurd Curman (1879–1966) hade under sin långa aktiva tid en mängd olika roller: granskande

arkitekt vid Överintendentsämbetet, praktiserande arkitekt med eget kontor, lärare och professor i arkitekturhistoria, folkbildare, byggnadsråd i byggnadsstyrelsen och riksantikvarie. Curman hade ett finger med i spelet överallt, det handlar om kulturmiljövård på bred front. Som byggnadsvårdare idag kan man fundera över hur denna prestation var möjlig. I boken utkristalliserar sig ett antal viktiga förutsättningar.

En borgerlig uppväxt

Alldeles i inledningen finns ett foto som visar pojken Sigurd, stadigt förankrad mellan mamma och farmor. Bilden, med sin rekvisita, ger en uppfattning om den uppväxtmiljö som skulle bli avgörande för Curmans fortsatta livsbana. Familjen Curman förvaltade ett stort kulturellt kapital och hade även stora ekonomiska resurser. I det curmanska hemmet samlades tidens kulturella elit. Det ekonomiska kapitalet bestod till stor del av aktier i Jönköpings tändsticksfabrik.

De ekonomiska förutsättningarna gjorde det möjligt för Sigurd och hustrun Signhild att 1903 ge sig ut på en två år lång bröllopsresa/studieresa till Tyskland, Frankrike och Italien. Medeltida kyrkor studerades och renässanspalats mättes upp, museer och bibliotek besöktes. Genom resan skaffade sig Curman kunskaper och kontakter som ingen annan i Sverige hade. Curman deltog i en konferens i Mainz 1904 och tog starka intryck. Här diskuterades restaureringsprinciper, lagstiftning m.m. Curman fångade bl.a. upp principen att vetenskapliga inventeringar var en förutsättning för vetenskapliga restaureringar.

Viktiga kontakter

Åman lyfter fram ett antal personer som har varit särskilt avgörande för Curmans utveckling och karriär. I.G. Claesson var en vän till familjen Curman och den ledande arkitekten vid sekelskiftet.

Han vägledde Curman genom hela karriären: inspirerade till studierna och studieresan, öppnade vägen

till Överintendentsämbetet, lämnade över uppdraget att restaurera Vreta kloster som sedan utmynnade i en avhandling om cistercienskyrkorna, han såg till att lärartjänsten i arkitekturhistoria tillskapades, en tjänst som sedan omvandlades till en professur, han gav honom utredningsuppdragen och låg bakom inrättandet av kulturhistoriska byrån där Curman blev byggnadsråd.

Paul Clemen, Provinzialkonservator i Rhenlandet blev en mycket betydelsefull kontakt. Clemen var kunnig i medeltida arkitektur men också i den franska lagstiftningen till skydd för historiska byggnader. Clemens förenade vetenskaplighet och praktik och de höll kontakt så länge Clemen levde.

Den karismatiska Johnny Roosval var docent i konsthistoria i Uppsala i tio år och tack vare honom blev ämnet en självständig disciplin. Roosval blev Curmans vapendragare. De samarbetade vid en banbrytande utställning i Strängnäs 1910 och i projektet Sveriges kyrkor. Roosvals föreläsningar om medeltiden, som samlade stora skaror åhörare, bidrog till att skapa intresse och opinion.

Vänskapen med ärkebiskop Nathan Söderblom var också av stor vikt, även om de ibland hade olika åsikter om de antikvariska principerna. I konflikterna med Nathan Söderblom avspeglas också motsättning mellan staten och lokalsamhället, i detta fall församlingarna. Curman menade att kyrkobyggnaden var alldeles för viktig för att vara församlingens ensak.

Enligt Åman fanns det dock en person som var viktigare än alla ovanstående: morfar C.F. Lundström som var företagsledare och entreprenör. Han var målinriktad och driftig. Kanske var det härifrån som Curman fick sin handlingskraft?

Verksamheten

Från 1910 undervisade Curman i arkitekturhistoria vid konsthögskolan, 1912 blev han professor. Inventering och uppmätningar var ett viktigt moment i undervisningen. Eleverna fick lära sig att byggnaderna var individer

bortom den schablonmässiga stilhistorien.

I samband med restaureringen av Strängnäs domkyrka 1907–1910 lanserades en antikvarisk princip som kom att få stor betydelse: kalkmålningarnas repetitiva mönster fick kompletteras för att skapa en helhetskänsla – men inte det individuella konstverket. Principen kunde tillämpas även på andra delar av byggnadsverket, inspirationen till förhållningssättet kom från studieresan i Europa. I Strängnäs kämpade Curman med arkitekten Lilljekvist om tolkningsföretaget: den senare ville rekonstruera och rensa bort senare tiders tillägg. I det slutgiltiga resultatet visar Strängnäs upp olika skeden sida vid sida. Ett nytt restaureringsideal var etablerat.

Dessa principer tillämpades sedan vid restaurering av sockenkyrkorna. Det autentiska, långsamt framvuxna byggnadsverket lyftes fram. Arkitekturen, inredningen och målningarna fick ett nytt konsthistoriskt värde. Men det behövdes en skicklig arkitekt och en skicklig konservator för att sy ihop det till en helhet, Curman var själv ansvarig arkitekt för 16 restaureringar. Kyrkorna förvandlades till konsthistoriska skattkistor och intresset från allmänheten var stort. Restaureringarna av klosterkyrkorna i Vreta och Varnhem föregicks av noggranna undersökningar och gav Curman verkligt anseende som arkitekt. Restaureringsprinciperna var utformade för medeltida kyrkor och lämpade sig inte lika bra för senare tiders bebyggelse. Många nygotiska kyrkoinredningar rensades bort, här gällde inte längre kravet på autenticitet. Det nödvändiga perspektivet saknades uppenbarligen.

Curman sjösatte de tre stora projekten: Gamla Svenska städer, Svensk arkitektur och Sveriges kyrkor.

Projektet "Gamla svenska städer" gick ut på att dokumentera och bilda opinion. "Svensk arkitektur" innebar uppmätningar av äldre arkitektur, syftet var även att inspirera samtida arkitektur. Viktigast var "Sveriges kyrkor". Den medeltida konsthistorien i Sverige fanns i kyrkorna – och

den var av hög klass. Därför skulle kyrkorna inventeras och resultaten göras tillgängliga. Inventeringen var ett redskap för vetenskap och monumentvård.

Curman var också ämbetsman på Överintendentstämnet, som 1918 blev Byggnadsstyrelsen. År 1923, 44 år gammal, blev han riksantikvarie, en tjänst som han skulle inneha i 23 år. Ett modernt ämbetsverk inrättades, från 1936 fanns Riksantikvarieämbetet i de f.d. kasernerna vid Storgatan. Han arbetade med utredningar och organiseringen av kulturminnesvården i landet. Landsantikvarietjänster inrättades på länsnivå. Fornminneslagen och byggnadsminneslagen tillkom 1942. Fornminnesinventeringen och införandet på ekonomiska kartan måste ses som en bedrift.

Det är kanske lätt att glömma bort det pedagogiska, folkbildande arbetet. Även här gick Curman i bräsch. Som en av åtta unga män ordnade han 1910 en utställning i Strängnäs om regional kyrklig konst som blev en formidabel succé och fick efterföljd i flera städer mellan 1911 och 1923.

Senare fortsatte arbetet med att skapa ett historiskt museum i Stockholm. Åtskilliga generationer har genom årens lopp mött Sveriges historia genom utställningen "Tiotusen år i Sverige" som öppnade på Historiska museet 1943. Minst lika viktigt var det att främja tillkomsten av läns museer ute i landet och mellan 1929 och 1943 invigdes museer i åtta län.

Samtiden

Curman och hans kollegor var i början av 1900-talet unga och fyllda med energi och entusiasm – och de hade vind i seglen. De ledde en rörelse som bestod av de intellektuella pionjärerna, och snart också av delar av etablissemangen, hembygdsrörelsen och läns museerna. Den unga generationen fyllde gamla byggnader med nytt liv. Arkitekturdebatten var livlig, bl.a. om Zettersvalls restaurering av Uppsala domkyrka 1893. Medeltiden var ett stort intresse, men Curman bidrog även till att återupprätta 1700-talet. 1800-talets snabba samhällsom-

vandling fanns med i bakgrunden och nationalromantiken som stilriktning skapade ett gynnsamt klimat för kunskapstillväxt, opinionsbildning, ny arkitektur, nya discipliner och nya tjänster med konsthistoriska och antikvariska förtecken. De båda världskrigens massförstörelse kom också att få betydelse. I krigens mörka skugga fanns en samlande kraft i kartläggningen och levandegörandet av Sveriges historia. Åman visar hur vänskapen med Clemen gav Curman en närmare inblick i andra världskrigets hårda villkor.

Personliga egenskaper

Enligt Åman hade Curman ett antal personliga egenskaper och färdigheter som var av stor betydelse. Han hade utmärkta språkkunskaper, framför allt i franska och tyska. Förmågan att knyta internationella kontakter var avgörande och gav honom ett försprång. Hans inriktning på fakta låg helt rätt i tiden. Inventera, mät upp, dokumentera var ledorden: byggnaden själv var det viktigaste källmaterialet. Curman var ingen ideolog utan hade en pragmatisk inställning och var en praktisk begåvning, vilket kom till användning i restaureringsprojekten. Han skaffade sig överblick, bl.a. genom att resa mycket, och var en god organisatör. Han byggde upp Riksantikvarieämbetets auktoritet och Åman antyder att han var en krävande chef.

Privatlivet

Sigurd och Signhild tycks i början ha haft ett passionerat förhållande, av breven att döma. Den enorma arbetsbördan kom till sist att få sitt pris: familjen försumrades. Efter ett långt liv tillsammans lämnade Sigurd lämnade sin familj; Signhild och de sex barnen för att gifta sig med registratören på Riksantikvarieämbetet Elsa Broman. Detta livsval fick allvarliga konsekvenser, då Sigurd i stort sett blev utesluten ur familj och släkt. Samtidigt drabbades han av ekonomiska bekymmer på grund av Kreugerkraschen. Paret fick skapa en ny tillvaro och skaffa ett nytt umgänge. Ett stort engagemang för Baltikums

folk blev ett gemensamt intresse. Men Sigurd uppslukades alltmer av sitt arbete. Är det något man saknar i boken så är det att komma privatpersonen närmare. Vem fanns egentligen bakom yrkesmannen? Den frågan får inte något uttömmande svar.

Arvet efter Curman

Curman avgick som riksantikvarie 1946 men han var alls inte uträknad utan fortsatte att vara aktiv i många sammanhang. Åman redovisar den avgående riksantikvariens önsksningar inför framtiden: ökade anslag till humanistisk forskning, mer resurser till byggnadsminnesvården, fritt inträde till Historiska museet och en museilektor för den pedagogiska verksamheten. Att skyddet för byggnader var

dåligt visade bl.a. rivningsvågen under 1960-talet. I backspegeln kan det tyckas märkligt att opinionen mot rivningarna inte vaknade tidigare.

Sigurd Curman har präglat kulturmiljövårdens utveckling under 1900-talet och många har gått i hans efterföljd. En person av detta format och med denna kapacitet är idag i stort sett omöjlig att frambringa. Kanske är det inte ens önskvärt, förutsättningarna är helt andra i dag. Nyligen har delar av Riksantikvarieämbetet lämnat Storgatan i Stockholm för en ny etablering på Gotland. Under den nyss avslutade högkonjunkturen har kulturmiljövården ställts inför nya utmaningar. Kan Curman lära oss något idag? Vikten av ha tillgång till en kraftfull organisation med auktoritet

kan inte underskattas. En viktig lärdom är betydelsen av noggranna förundersökningar inför en förestående förändring, en annan är att objekten inte är solitärer utan ingår i ett sammanhang – bebyggelsehistorien, där arkeologi, bebyggelse, folkliv, natur och landskap utgör likvärdiga delar.

Sammanfattningsvis är boken väl värd att läsa, som en skildring av Sigurd Curmans tid och gärning och den är en viktig pusselbit om man vill förstå hur dagens kulturmiljövård vuxit fram.

Fredrika Mellander Rönn

Byggnadsantikvarie

fredrika.mellander.ronn@restaurator.com

Författarna / The Authors

Ingela Andersson
Fortifikationsverket
SE-631 89 Eskilstuna

Anders Bergström
KTH Arkitekturskolan
SE-100 44 Stockholm

Anders Bodin
Statens fastighetsverk
Box 2263
SE-103 16 Stockholm

Victor Edman
KTH Arkitekturskolan
SE-100 44 Stockholm

Mia Geijer
Länsstyrelsen i Örebro län
SE-701 86 Örebro

Tonje Haugland Sørensen
Universitetet i Bergen
Institutt for informasjons- og medievitenskap
Postbox 7802
N-5020 Bergen Norway

Michael Olausson
Länsstyrelsen i Stockholms län
Box 22067
SE-104 22 Stockholm

Susanne Pettersson
Stavnäsgatan 31
SE-654 69 Karlstad

Eva Svensson
Miljövetenskap
Karlstads universitet
SE-651 88 Karlstad